

ΣΥΡΙΖΑ

ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΡΑΓΑΣΑΚΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΟΣ, ΠΡΩΗΝ ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ

Αθήνα, 20/12/2009

ΑΡΘΡΟ στην εφημερίδα “ΑΥΓΗ”

**Η ανάπτυξη μέσω των τραπεζών και η χρηματοπιστωτική επέκταση ως
«εθνική στρατηγική»¹**

Όπως είναι γνωστό, η κρίση που ζούμε ξεκίνησε από τη χρηματοπιστωτική σφαίρα, πολύ σύντομα όμως επεκτάθηκε στη σφαίρα της παραγωγής και της απασχόλησης, ενώ σε πολλές χώρες παίρνει και τη μορφή της δημοσιονομικής κρίσης. Αυτή η εξέλιξη και η διαρκής μεταμόρφωση της κρίσης, διαδικασία που δεν έχει ολοκληρωθεί, πιστοποιεί πως πρόκειται για μια σύνθετη δομική κρίση του καπιταλισμού, που διαπλέκεται μάλιστα με την οικολογική κρίση.

Η κρίση αυτή αναδεικνύει ποικίλα, παλαιά όσο και νέα, πεδία και προβλήματα που ζητούν πολιτικές απαντήσεις. Ένα τέτοιο πεδίο, που επιζητά σήμερα μια ανανεωμένη όσο και δραστική πολιτική και κοινωνική παρέμβαση, είναι εκείνο του τραπεζικού και ευρύτερα του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Από πού πηγάζει η αναγκαιότητα του δημόσιου κοινωφελούς πιστωτικού μοντέλου;

Το έργο του Peter Gowan, και ειδικότερα ένα πρόσφατο άρθρο του («Crisis in the Heartland», *New Left Review*, τχ. 55, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2009), από τα τελευταία που μας άφησε, περιέχει γόνιμες σκέψεις.

---

¹ Ομιλία στην εκδήλωση προς τιμήν του Peter Gowan με θέμα: «Κατανοώντας την οικονομική κρίση. Η συμβολή των μαρξιστικών προσεγγίσεων», 4/12/2009

Κατά τον Gowan, οι επιλογές του καπιταλιστικού συστήματος σε σχέση με το τραπεζικό-πιστωτικό σύστημα είναι δύο:

α) Η πρώτη επιλογή είναι ένα δημόσιο κοινωφελές τραπεζικό πιστωτικό σύστημα προσανατολισμένο στη συσσώρευση κεφαλαίου στην παραγωγική σφαίρα.

β) Η δεύτερη είναι ένα τραπεζικό-πιστωτικό σύστημα που υποτάσσει στη μεγιστοποίηση της κερδοφορίας του και στην αυτοανάπτυξή του όλες τις άλλες οικονομικές λειτουργίες, ανάγκες ή δραστηριότητες.

Στην πρώτη περίπτωση, το τραπεζικό σύστημα λειτουργεί με τρόπο που ευνοεί τη συσσώρευση του κεφαλαίου σε επίπεδο οικονομίας συνολικά, ενώ στη δεύτερη περίπτωση ευνοείται η συσσώρευση του κεφαλαίου στον ίδιο τον τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό τομέα.

Η επιλογή για ένα δημόσιο κοινωφελές τραπεζικό σύστημα μπορεί να θεμελιωθεί στους εξής παράγοντες:

- *Πρώτο*, το τραπεζικό σύστημα ουσιαστικά διαχειρίζεται ένα “δημόσιο αγαθό” και επιτελεί ζωτικής για την κοινωνία σημασίας λειτουργίες, που από τη φύση τους είναι δημόσιου χαρακτήρα. Άρα οι λειτουργίες αυτές πρέπει να ασκούνται υπό κοινωνικό έλεγχο και με κοινωνικοοικονομικά κριτήρια.
- *Δεύτερο*, το τραπεζικό-πιστωτικό σύστημα είναι ενδογενώς ασταθές, λόγω της φύσης της πίστωσης. Άρα η ασφάλεια του συστήματος απαιτεί την καταστολή του ανταγωνισμού μεταξύ των τραπεζών, τη διασφάλιση της μεταξύ τους συνεργασίας και την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού και δημόσιου συστήματος παροχής εγγυήσεων και ασφάλειας (εγγύηση των καταθέσεων, χρηματοδότηση τελευταίας καταφυγής κλπ.).

- *Τρίτο*, οι αποφάσεις σε σχέση με την κατανομή των πιστώσεων είναι μακροοικονομικής σημασίας, με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις, άρα δεν μπορούν να λαμβάνονται με κοινά καπιταλιστικά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια.

Τα πλεονεκτήματα όμως ενός κοινωφελούς τραπεζικού-πιστωτικού συστήματος αναγνωρίζονται σήμερα ευρύτερα, τόσο σε επίπεδο ακαδημαϊκό (Krugman, Boiter κ.ά.), όσο και σε επίπεδο ακόμη και κεντρικών τραπεζιτών, όπως ο Mervyn King, διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας του Ηνωμένου Βασιλείου, ο Y.V. Reddy, πρώην διοικητής της Κεντρικής Τράπεζας της Ινδίας κ.ά.

Το επιχείρημα, για παράδειγμα, του Mervyn King είναι εύλογο: «Αν η απάντησή μας στην κρίση», υποστηρίζει, «επικεντρώνεται μόνο στα συμπτώματα και όχι στις βαθύτερες αιτίες της, τότε θα κληροδοτήσουμε στις μελλοντικές γενιές άλλη μια κρίση, ακόμη χειρότερη από αυτή που ζούμε σήμερα».

Ο King προτείνει λοιπόν το διαχωρισμό των τραπεζών σε «κοινωφελείς τράπεζες», οι οποίες δε θα “παίζουν” με τις καταθέσεις ούτε θα αναλαμβάνουν μη διαχειρίσιμους κινδύνους και τις τράπεζες που θα αναλαμβάνουν κινδύνους και θα τους διαχειρίζονται με δική τους ευθύνη. Οι πρώτες θα είναι υπό τον έλεγχο και την προστασία του κράτους, ενώ οι δεύτερες θα είναι υπό τον έλεγχο των αγορών. Παρόλο που ούτε η λύση αυτή προφυλάσσει τις κοινωνίες από μελλοντικές κρίσεις, έχει σημασία η αναγνώριση της ανάγκης ένα μέρος τουλάχιστον του τραπεζικού συστήματος να λειτουργεί με όρους «κοινής ωφέλειας», ιδίως όταν η αναγνώριση αυτή γίνεται από έναν κεντρικό τραπεζίτη.

Γιατί όμως δεν επιλέγεται το δημόσιο κοινωφελές τραπεζικό-πιστωτικό σύστημα, αν και είναι σταθεροποιητικό και για τον ίδιο τον καπιταλισμό; Πού οφείλεται η ηγεμονία του κερδοσκοπικού μοντέλου ή του, κατά πολλούς, «Casino Bank Model», όπως αυτό ισχύει ιδίως στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο;

Ας δούμε πρώτα σε τι συνίσταται το μοντέλο αυτό.

Πρώτο, λειτουργεί με τη λογική ότι το χρήμα δημιουργεί χρήμα και η απλή κυκλοφορία του μπορεί να είναι πηγή κέρδους ($M - M'$).

Δεύτερο, αυτή η λειτουργική λογική έχει ως αποτέλεσμα την υποταγή όλων των δημόσιου χαρακτήρα λειτουργιών του χρηματοπιστωτικού συστήματος στο σκοπό της μεγιστοποίησης του κέρδους και της αυτο-επέκτασης του χρηματιστικού κεφαλαίου και της χρηματοπιστωτικής σφαίρας.

Τρίτο, με αυτή τη λειτουργία του, το χρηματοπιστωτικό σύστημα απορροφά τον κύριο όγκο των κερδών που παράγονται στην οικονομία, αλλάζει τους όρους κατανομής τους καθώς και τη διαδικασία διαμόρφωσης των ταξικών σχέσεων.

Τέταρτο, το σύστημα αυτό γίνεται πηγή αστάθειας, παράγοντας κρίσης τόσο για το ίδιο όσο και για την οικονομία και την κοινωνία συνολικά.

Πέμπτο, ταυτόχρονα όμως το σύστημα αυτό έχει απεριόριστες δυνατότητες γιγαντισμού και παγκόσμιας επέκτασης, αφού η ανάπτυξή του αποδεδειγμένα από τις ανάγκες της πραγματικής οικονομίας.

Ο Peter Gowan φαίνεται να εντοπίζει, όχι αβάσιμα, το μυστικό της ηγεμονίας αυτού του μοντέλου κυρίως σε αυτή την τελευταία ιδιότητά του.

- Η απάντηση δηλαδή στο ερώτημα σχετικά με την ηγεμονία αυτού του μοντέλου μπορεί να δοθεί, υποστηρίζει, στο ευρύτερο πεδίο των κοινωνικοοικονομικών και κοινωνικοπολιτικών σχέσεων στις ΗΠΑ μετά το 1970 και την αδυναμία των ΗΠΑ να επιτύχουν μια βιώσιμη ανάκαμψη της βιομηχανίας τους, έτσι ώστε να λειτουργήσει ως η ατμομηχανή της ανάπτυξης. Το ρόλο αυτό, από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και μετά, τον αναλαμβάνει ο χρηματοπιστωτικός τομέας. Η χρηματοπιστωτική επέκταση και κυριαρχία γίνεται έτσι κεντρική εθνική στρατηγική των ΗΠΑ. Δεν

πρόκειται, επομένως, μόνο για μια επιλογή μεταξύ τραπεζικών μοντέλων, αλλά για μια γενικότερη στρατηγική επιλογή και μια βαθιά αναδιοργάνωση και ανασυγκρότηση του καπιταλισμού, ακόμη και της ταξικής του βάσης.

- Ο Peter Gowan μάς αποκαλύπτει έτσι την κεντρικότητα της σημασίας των τραπεζών, όχι με όρους στενά οικονομικούς, αλλά με όρους πολιτικής οικονομίας, με όρους εσωτερικής και διεθνούς πολιτικής, και στο σημείο αυτό θα εντόπιζα την ιδιαίτερη συμβολή του.

Η ανάπτυξη μέσω των τραπεζών και η χρηματοπιστωτική επέκταση ως ελληνική «εθνική στρατηγική»

Αν και η ανάλυση του Peter Gowan αναφέρεται στην περίπτωση των ΗΠΑ, μας επιτρέπει να κατανοήσουμε και την περίπτωση της Ελλάδας και τους σημερινούς κινδύνους που φτάνουν μέχρι και τη συζήτηση του ενδεχόμενου χρεοκοπίας.

Όπως είναι γνωστό, η Ελλάδα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έζησε μια περίοδο ταχείας ανάπτυξης, η δυναμική της οποίας όμως εξαντλήθηκε τη δεκαετία του '70. Αντιμέτωπες τότε με μια βαθιά κρίση, οικονομική και κοινωνική, οι συντηρητικές κυβερνήσεις της εποχής αναζητούσαν διέξοδο σε μια «όψιμη εκβιομηχάνιση» με τη βοήθεια του κράτους. Όμως εκείνη η προσπάθεια κατηγορήθηκε ως «σοσιαλμανία» από το οικονομικό κατεστημένο. Ανάλογες προσπάθειες συνεχίστηκαν από τη μετέπειτα κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, χωρίς όμως επιτυχία λόγω της αποσπασματικότητας και της ασυνέπειας των προσπαθειών και των αντιδράσεων του εγχώριου οικονομικού κατεστημένου, αφού μια τέτοια στρατηγική προϋπέθετε ισχυρή δημόσια παρέμβαση και σχεδιασμό.

Μια νέα στρατηγική αρχίζει να κερδίζει έδαφος στις αρχές της δεκαετίας του '90. Το άνοιγμα των συνόρων εξαιτίας της κατάρρευσης των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού και οι προοπτικές εισόδου της Ελλάδας στο κλαμπ του ευρώ δημιούργησαν ένα νέο πλαίσιο. Αυτό όμως δεν αξιοποιείται για την παραγωγική ανασύνταξη της οικονομίας και της κοινωνίας. Αντίθετα,

αναγορεύεται σε κυρίαρχη στρατηγική η ανάπτυξη και η επέκταση του ελληνικού καπιταλισμού μέσω των τραπεζών.

Η χρηματοπιστωτική ανάπτυξη και η επέκταση στα Βαλκάνια αναγορεύεται σε «εθνική στρατηγική» και από ορισμένους μάλιστα κατονομάζεται ως η «νέα μεγάλη εθνική ιδέα». Οι τράπεζες αναλαμβάνουν ρόλο ατμομηχανής και συντονιστή αυτής της στρατηγικής. Η στρατηγική αυτή έχει δύο σκέλη:

Το *πρώτο* σκέλος είναι ώθηση της οικονομικής ανάπτυξης στο εσωτερικό της χώρας μέσω των τραπεζών και του δανεισμού, αξιοποιώντας το χαμηλό ποσοστό έκθεσης των ελληνικών νοικοκυριών στο δανεισμό.

Το *δεύτερο* σκέλος είναι η «διείσδυση στα Βαλκάνια», και ευρύτερα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, και η κατάκτηση θέσεων στις εκεί αγορές.

Το επιχείρημα ήταν ότι με τα κέρδη που θα επαναπατρίζουν οι ελληνικές τράπεζες από τις βαλκανικές χώρες, καθώς και οι άλλες ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε αυτές, θα καλύπτεται το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και θα ισορροπούν τα οικονομικά της χώρας. Πράγματι, ένα τέτοιο μοντέλο ανάπτυξης, καθοδηγούμενο από τις τράπεζες, οδήγησε αρχικά σε οικονομική μεγέθυνση με σχετικά υψηλούς ρυθμούς της τάξης του 3%-4%. Δεν απαντούσε όμως στο πρόβλημα της ανεργίας ούτε του διογκούμενου δημόσιου χρέους ή της αναβάθμισης του εγχώριου παραγωγικού συστήματος.

Ενδεικτικό είναι ότι το μέσο ποσοστό της επίσημης ανεργίας, από 2,33% που ήταν τη δεκαετία του '70, διαμορφώθηκε σε 6,7% την περίοδο 1982-1988 και σε 7,3% την περίοδο 1989-1993. Την περίοδο 1994-2004, που χαρακτηρίστηκε από τη στροφή στη χρηματοπιστωτική κυριαρχία και στη «νέα εθνική στρατηγική», το μέσο ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 10,4%, ενώ σήμερα το ποσοστό αυτό τείνει να ξεπεραστεί. Κατά την ίδια περίοδο (1975-2009) το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 27% την περίοδο 1975-1981 σε 103% κατά την τρέχουσα δεκαετία, με προοπτικές να υπερβεί το 135% τα επόμενα έτη. Τέλος, τις δύο τελευταίες δεκαετίες, υπήρξε μαζική

ιδιωτικοποίηση και εκποίηση κερδοφόρων δημόσιων επιχειρήσεων και δημόσιας περιουσίας, με αποτέλεσμα τη μείωση της καθαρής οικονομικής θέσης της χώρας, όπως τουλάχιστον την υπολογίζει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Η βιωσιμότητα επομένως του συστήματος υποσκάπτεται και ένας μακροπρόθεσμος κίνδυνος χρεοκοπίας εγγράφεται ως πιθανή προοπτική του.

Επομένως, ο κίνδυνος χρεοκοπίας δεν προκύπτει μόνο ή τόσο από την αύξηση του δημόσιου χρέους, αλλά από την αδυναμία συνολικότερα του μοντέλου ανάπτυξης και της συγκεκριμένης «εθνικής στρατηγικής» να ανταποκριθούν σε θεμελιώδεις ανάγκες ύπαρξης και αναπαραγωγής της ελληνικής κοινωνίας -- μιας στρατηγικής που ονομάστηκε «εθνική», ενώ ήταν βαθύτατα ταξική, όπως υποδηλώνει το υψηλό επίπεδο ανεργίας, φτώχειας και ανισοτήτων. Αυτός ο μακροπρόθεσμος κίνδυνος χρεοκοπίας “προεξοφλείται” σήμερα για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους.

Αιτήματα και άμεσοι στόχοι μιας αριστερής πολιτικής

Όσα προηγήθηκαν μας επιτρέπουν να διαπιστώσουμε πόσο αλληλένδετη είναι η συζήτηση για την αρχιτεκτονική του χρηματοπιστωτικού συστήματος και τη λειτουργία του με το ευρύτερο μοντέλο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Το πραγματικό πρόβλημα δεν είναι πια να αλλάξουμε απλώς το τραπεζικό σύστημα, αλλά πώς στη θέση μιας αναπτυξιακής στρατηγικής που καθοδηγείται και υπηρετεί την κυριαρχία και την επέκταση των τραπεζών, θα μπει μια οικονομία των αναγκών, μια οικονομία δηλαδή που θα λειτουργεί με κριτήριο την ικανοποίηση των αναγκών, και πρώτα πρώτα της ανάγκης για πλήρη απασχόληση, δίκαιη αναδιανομή, κοινωνική αλληλεγγύη, προστασία και αναβάθμιση του περιβάλλοντος.

Ένα τέτοιο μοντέλο ανάπτυξης προφανώς απαιτεί τον δημοκρατικό έλεγχο της κατανομής της αποταμίευσης, της χρηματοδότησης, καθώς και της άσκησης της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής, αίτημα που υπερβαίνει το εθνικό πλαίσιο και άπτεται της ευρωπαϊκής διάστασης της πολιτικής.

Επιστρέφοντας όμως στο ειδικότερο ζήτημα των τραπεζών, θα ήθελα να αναφερθώ σε ορισμένα πεδία και στόχους άμεσης δράσης, τόσο σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, στους οποίους θα μπορούσαν να συγκλίνουν ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις.

1. *Για ένα δημόσιο κοινωφελές τραπεζικό σύστημα.* Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την ωρίμανση των προϋποθέσεων και της ανάγκης για την κοινωνικοποίηση του τραπεζικού-πιστωτικού συστήματος. Αυτό προκύπτει:

Πρώτον, από τους τεράστιους κινδύνους και την καταστροφική δυναμική που περικλείει μέσα της η λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος σε ιδιωτική κερδοσκοπική βάση.

Δεύτερον, από τη διεύρυνση και την εμβάθυνση του ρόλου του χρηματοπιστωτικού συστήματος στη λειτουργία και την αναπαραγωγή της κοινωνίας.

Τρίτον, από την αύξηση του ειδικού βάρους των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων στη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος στον καπιταλιστικά ανεπτυγμένο κόσμο.

Το αίτημα για δημόσιες τράπεζες κοινής ωφέλειας δεν ταυτίζεται βέβαια με το αίτημα για την κοινωνικοποίηση του τραπεζικού συστήματος, όμως δεν είναι ασύμβατο προς αυτό. Αντίθετα το καθιστά πιο ώριμο.

Ήδη, τον Οκτώβριο του 2008, η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΣΥΡΙΖΑ, υποστήριξε στην κατεύθυνση αυτή την ανάκτηση του δημόσιου ελέγχου στην Εθνική Τράπεζα και η διαμόρφωση ενός δημόσιου πυλώνα μέσα στο τραπεζικό σύστημα, με αυτήν και άλλες υπό κρατικό έλεγχο τράπεζες. Επίσης, ζήτησε τη δημιουργία νέων εξειδικευμένων τραπεζών ειδικού κοινωνικού σκοπού σε τομείς όπως η στέγη, η χρηματοδότηση μικρών επιχειρήσεων και υποδομών.

Οι προτάσεις αυτές παραμένουν επίκαιρες. Βέβαια, ο κοινωφελής χαρακτήρας των τραπεζών δεν μπορεί να διασφαλιστεί μόνο με αλλαγή της ιδιοκτησίας τους και του τυπικά δημόσιου χαρακτήρα του. Η κρατικοποίηση

μιας τράπεζας, υπό συνθήκες καπιταλισμού, δεν την καθιστά αυτομάτως υπηρέτη της κοινωνίας.

Επομένως, πέραν της αλλαγής της ιδιοκτησίας και πέραν της εποπτείας και του ελέγχου της φερεγγυότητας και της σταθερότητάς τους, οι τράπεζες, για να είναι πραγματικά κοινωφελείς και να υπηρετούν το δημόσιο συμφέρον, πρέπει να λειτουργούν σ' ένα θεσμικό πλαίσιο που να διασφαλίζει τη διαφάνεια, τον κοινωνικό τους έλεγχο, την αξιολόγησή τους με βάση τη συνολική οικονομική και κοινωνική τους χρησιμότητα και αποτελεσματικότητα, έτσι ώστε, εκτός των άλλων, να αποκλείονται κομματικές παρεμβάσεις στη λειτουργία τους ή πελατειακές λογικές.

2. Ένα δεύτερο επίπεδο πολιτικών και κοινωνικών παρεμβάσεων πρέπει να έχει στόχο την καταπολέμηση του τραπεζικού αποκλεισμού και την προστασία των συναλλασσομένων, και ειδικά των φτωχών συναλλασσομένων, από την κατάχρηση δύναμης από μέρους των τραπεζών.

Για την καταπολέμηση του τραπεζικού αποκλεισμού είναι αναγκαίες τρεις δέσμες μέτρων και πολιτικών:

α) Πολιτικές που να υποχρεώνουν τις τράπεζες να παρέχουν ένα ελάχιστο επίπεδο τραπεζικών υπηρεσιών, χωρίς προϋποθέσεις ή περιορισμούς που απορρέουν από την κοινωνική θέση, την οικονομική δυνατότητα, την καταγωγή, το φύλο ή το θρήσκευμα.

β) Ριζική αναμόρφωση του «ΤΕΙΡΕΣΙΑ» και επανίδρυσή του ως ανεξάρτητη δημόσια αρχή.

γ) Νέες δημόσιες διαρθρωτικές πολιτικές που να περιορίζουν την ανάγκη προσφυγής στον τραπεζικό δανεισμό για βασικές ανάγκες, όπως στέγη, εκπαίδευση, υγεία κλπ., αυξάνοντας ή βελτιώνοντας την προσφορά δημόσιων αγαθών στους εν λόγω τομείς.

3. *Τρίτο επίπεδο πολιτικής* παρέμβασης είναι εκείνο της αξιολόγησης της κοινωνικής αποτελεσματικότητας των τραπεζών. Προφανώς ο ρόλος της εποπτείας των τραπεζών από τις κεντρικές τράπεζες είναι σημαντικός. Όμως, οι διαδικασίες και οι θεσμοί της “Βασιλείας”, που θέτουν τους σχετικούς κανόνες, λειτουργούν με αδιαφάνεια, χωρίς ουσιαστική δημοκρατική νομιμοποίηση και σ’ αυτές εκπροσωπούνται μόνο οι Τράπεζες. Πέρα όμως από τον αναγκαίο εκδημοκρατισμό και την “πολιτικοποίηση” των εν λόγω διαδικασιών, είναι αναγκαία και η αξιολόγηση και η συναφής “εποπτεία”, με όρους κοινωνίας. Επομένως, μια τέτοια αξιολόγηση της κοινωνικής χρησιμότητας και αποτελεσματικότητας δεν μπορεί να γίνεται από την κεντρική τράπεζα, αλλά από δημόσιες αρχές και ειδικούς προς τούτο δημοκρατικούς κοινωνικούς θεσμούς.

Το άρθρο μπορεί επίσης να αναζητηθεί στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.dragasakis.gr/keimeno.php?id=674&eidos=mme>